

לשוננו לעם

עורכים: דוד טלשיר, חיים א' כהן, יוסף עופר

מתוך

כרך מט, תשנ"ח

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

"על ערבים בתוכה תלינו כינורותינו" **על שמות מקומות ערביים מדומים**

מאז שנת תרפ"ה (1925) ועד לקום המדינה פעלה בצד הקרן הקיימת לישראל "הוועדה לשמות יישובים", אף כי על "אדמת הלאום" בלבד! ועדה זו, כפי ששמה מעיד עליה, עסקה במתן שמות רק ליישובים. אך לאחר מלחמת העצמאות, ביום י' בתמוז תש"ט (7 ביולי 1949), הקים דוד בן-גוריון את "הוועדה לקביעת שמות בנגב", ומכאן ואילך נתמסד מתן השמות העבריים גם לעצמים הגאוגרפיים בארצנו – למעלה מחמשת אלפים (!) עד היום – ולא ליישובים בלבד (מעט למעלה מאלף שמות). שמותיהם הערביים הקודמים של יישובים עבריים, ובעיקר שמותיהם הערביים של אתרים ועצמי נוף כהרים ורכסים, נחלים ועיינות, בארות ובורות מים, הפכו סימן היכר מובהק לסיירים ותיקים, שהתהלכו בארץ לאורכה ולרוחבה עוד בטרם ניתנה לנו סופית, ומכאן בקיאותם המופלאה בשמותיה. דוגמה קולעת היא השם העברי **שער הגיא** למקום הנודע, שהיה מכונה תחילה בערבית **באב אל-ואד**. היה זה בנימין זאב הלוי ספיר, כתב "הלבנון" בירושלים, שהעתיק הנה לראשונה, בשנת תר"ל (1869), את שמו של אחד משערי ירושלים בימי שיבת ציון (נחמיה ב, טו; דברי הימים ב כו, ט) כתרגום על דרך המליצה של השם הערבי המקובל. דוד ילון חזר אליו בשנת תר"ס (1900), ויצחק בן-צבי השתמש בו בשנת תרס"ט (1909). מכאן ואילך הוא מצוי במדריכי הטיולים של ישעיהו פרס (תרפ"א), זאב וילנאי (תרצ"ד) וכן פנחס כהן ודוד בנבנישתי (תרצ"ח). בימי מלחמת העצמאות, משהפך המקום לאתר קרבות, מוסיף העיתון "דבר", מטבע הדברים, לכנותו בשם **שער הגיא** שכבר היה מקובל אז, בעוד "הארץ" מנסה כוחו בתרגום אחר של השם הערבי וקורא לו "שער העמקים" דווקא (לעתים שבים שניהם אל השם הערבי **באב אל-ואד** – ויש דברים בגו, כמפורט להלן). גם דוד בן-גוריון, ב"יומן המלחמה" שלו, כתב תחילה **באב אל-ואד** – אך מיום הכרזת העצמאות ואילך הקפיד לעשות שימוש ב**שער הגיא** בלבד!

לעומתם הכתיר חיים גורי את שירו הנודע, שאותו חיבר בקיץ תש"ט (1949), בשם הערבי המקורי **באב אל-ואד** (ובדרך זו נכנס שם זה אל מורשת הקרב שלנו). לדבריו, הוא העדיף את השם הערבי דווקא בשל היותו שגור על

פיותיהם של לוחמי הפלמ"ח באזור, ששאילת מילים וביטויים מן הערבית (כדרך שעשו חברי "השומר" לפניהם) הייתה כידוע סממן היכר אופייני שלהם. (אני מכין עתה מאמר מפורט על תולדותיו של שם זה והשימוש בו). כן יש לציין שגם פקודות המבצע של אותה עת עושות שימוש בשם הערבי. בפקודות המבצע של מבצע נחשון משמש השם הכפול **בב' אל-וד (שער הגאי [כד?])**, ובאלו של מבצע יבوسی שבא אחריו משמש השם **באב אל ואד** בלבד (הכתיב **גאי** חוזר פעמים אחדות בפקודות מבצע נחשון, ותודתי לגבי רחל אריאלי מארכיון "יד טבנקין" שהעמידה מסמך זה לרשותי).

אלא שדבקות זו בשמות הערביים הפכה ברבות הימים והייתה לתופעה שאפשר לכוונה בשם "הסתיירות", היינו התגנדרות בסגנונם של סיירים, שלא תמיד יש מאחוריה ניסיון ויסוד של ממש. לצערנו, עושה היום ה"הסתיירות" שְמוֹת דווקא בשמותיהם העבריים של יישובים ועצמים גאוגרפיים גם יחד – ואפילו בשמותיהם הערביים. הדוגמאות לכך רבות, ואנו נציג כמה מן המאפיינים העיקריים שלהן:

א. שור וחמור, כלומר, מעשה כלאיים של מין בשאינו מינו. דוגמה טובה לכך יש, למשל, בשמותיו של **נחל פולג** שבשרון. שמו הערבי הוא **ואדי אל-פאלק** (الفالق – החותך). שם זה, כמו שמותיו האחרים מימי קדם, בא לו מן הפרצה המכונה "השער הרומאי", היא הפרצה החצובה ברכס הכורכר שהוא עובר בה לפני הישפכו אל הים, ומכאן אף שמו העברי. אולם החברה להגנת הטבע, שעה שהיא מודיעה על סיור בשמורת הטבע במקום, מזמינה את המטיילים אל **"ואדי פולג"** – שהרי קידומת ערבית מן הסתם מצלצלת יפה ומושכת יותר בעסקי סיור...

דוגמה אחרת היא שמה הארמי, מימי בית שני, של העיר **בית-גוברין** – שנשתמר עד ימינו בפי תושביו הערבים של הכפר שהיה במקום עד 1948 בצורה **בית-ג'וברין**. אך הקיבוץ, היושב עתה על מקומו ונושא מטבע הדברים את השם הקדום, מכונה בפי רבים המבקשים לשמר את שמו הערבי כביכול **בית-ג'וברין** דווקא. מעניין שוועדת השמות הממשלתית עצמה נתנה דעתה מלכתחילה על שיבוש מקובל זה, וניסתה להקדים רפואה למכה: ברשימת השמות החדשים שנתפרסמה מטעמה (ניסן תשי"א – ניסן תשי"ב) מופיע בצד השם **בית גוברין**, שלא כמקובל, גם תעתיקו הלועזי: "קרי: Beyt Guvrin".

ב. להד"ם, כלומר, שמות שלא היו מעולם. **לואדי ג'לבינה** למשל, הורד מפאתי הגולן אל בקעת חולה, קבעה בשעתה ועדת השמות הממשלתית שם חדש, **נחל גלבון**, שם שיש בו מתן צלצול עברי לשם הערבי המקורי. אך מכת ה"הסתיירות" עטה עליו והפכה אותו ליצור המעוות **ואדי ג'ילבון**, שלא היה

ולא נברא מעולם (ג'ילבון הוא שמו של כפר בסמוך למעלה גלבוע, ואפשר שנשתמר בו השם העברי המקראי גלבוע).

ג. שור וחמור ולהד"ם, כלומר, שם ערבי "מפוברק" בעקבות השם העברי החדש. כך למשל קרה לנחל נמר, שבצלע עמקו מתפתל "מעלה גיימס בלי" (כביש מס' 893) המטפס אל רמת אדמית. חלקו העילי נקרא בערבית ואדי ג'ורדיח', כשם יישוב הבדווים משבט אל-עראמשה שעל גבול לבנון, וחלקו התחתני נקרא ואדי דלג - נחל דולב. השמות הללו, ובייחוד השני, החוזר ונשנה בהרבה קטעי נחלים הרריים בארצנו, לא נראו בעיני חברי ועדת השמות הממשלתית, והם העדיפו את השם העברי נחל נמר, בעקבות ציד נמרים שאירע בו פעמיים.

סיפור מעשה ציד הנמרים בנחל עשה לו כנפיים, ומששב הנחל ונתפרסם גם בשל מערת הנטיפים שבצלעו, מיהרה מגפת ה"הסתירות" להעניק לו שם "הולם". כך נולד שם "ערבי" חדש: ואדי נמר. שם זה ידוע אמנם כשם של כמה וכמה נחלים בארצנו, מקריית שמונה ועד באר אורה (כנראה בשל מעשים דומים בנמרים שנמצאו בהם), אלא שכאן מעולם לא היה שם כזה בפי ערביי הסביבה, והוא לא בא לעולם אלא בעטייה של אותה דבקות מיותרת לרוב אף מגוחכת בשמות ערביים, בין שהיו בין שלא היו...